

Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának
kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása
a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával”

Neveléstudományi Doktori Iskola

2011. november 25.

Méltányosság elméletek akkor és most Orosz Gábor

Igazságosság → méltányosság

- Az **igazságosság** legjelentősebb szociál-pszichológiai aspektusa a **méltányosságra** vonatkozik
Történetileg
- **Homans**: *Társas viselkedés: elemi formák* (1961)
- Tételei:
 1. Az **elosztás igazságtalan**, ha egy ember nem kap annyit, mint amire számít egy másik emberhez képest
 2. Elvárható, hogy a jutalmak és a költségek **úgy legyenek elosztva**, ami **megfelel az egyes emberek nyereségei és beruházásai közti aránynak**.
 3. Aki úgy érzi, hogy **igazságtalanság áldozata haragot érez** és kifejezi azokkal szemben akik erről tehetnek
 4. Az igazságtalanság haszonélvezője viszont **hajlamos büntudatot érezni** + többet ad bele a társas cserébe kompenzálva a másikat
 5. Az jutalom igazságosságának megítélésében hajlamosak vagyunk **másokhoz hasonlítani magunkat**.

Adams

- Homans nyomán **Adams**: költségelemzés

$$\begin{array}{ccccccc}
 \nearrow & H_x & < & \frac{H_y}{B_y} & \text{vagy} & \frac{H_x}{B_x} & > & \frac{H_y}{B_y} & = & \text{Méltánytalanság} \\
 \text{Hozam} & & & & & & & & & & \\
 & B_x & & B_y & & B_x & & B_y & & & \\
 \nwarrow & & & \nwarrow & & \nwarrow & & \nwarrow & & & \\
 & \text{Beruházás} & & & & \text{Egyik ember} & & \text{Másik ember} & & &
 \end{array}$$

- Méltánytalanság köv. ~ kognitív disszonancia köv.
- Feszültség - arányos a méltánytalanság nagyságával - ösztönöz arra, hogy csökkentsük ➔ valamin változtatni kell

- Hogyan? 1. **hozamok és beruházások alakításával**, 2. az **észlelés torzításával**, 3. **kilépés a helyzetből**, 4. **cseréljük az összehasonlítási alapot**

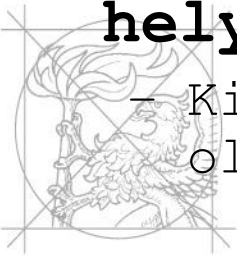
Adams példák

- Túl sok pénzt kapok a munkámért
 - **Cost/benefit:** többet melózok
 - **Észlelés torzítása:** ugyanazt gyorsabban megcsinálom, mint a másik (objektíve nem...)
 - **Kilépés a helyzetből:** keresek egy méltányosabb munkahelyet, hm...
 - **Összehasonlítási alap cseréje:** a Józsi még kevesebbet dolgozik, mint én...
- Szétdolgoztatnak ugyanazért a pénzért, mint a Petit.
 - **Cost/benefit alapján:** kevesebbet dolgozom
 - **Észlelés torzítása:** Napi 11 óra nem is olyan sok...
 - **Kilépés a helyzetből:** felmondok
 - **Összehasonlítási alap cseréje:** Indonéziában még többet kell dolgozniuk a munkásoknak...

Adams következménye: Walsterék

- A méltánytalanság helyreállítása:
 - A méltánytalan helyzet megváltoztatásával lehet elérni:
 - A **pszichológiai méltányosságot** lehet helyreállítani
 - A **haszon beruházási keretén** változtatások
- **Walsterék** ezen a nyomon különböző **stratégiákat** állítottak fel a **méltánytalanság** nyomasztó **érzésének helyreállítására**:
 - Kizsákmányoló oldaláról és a kizsákmányolt oldaláról más és más

Walsterék csoportosítása

	Kizsákmányoló	Kizsákmányolt
<p>Tényleges méltányosság helyreállítása</p> <p>KÁRPÓTLÁS</p>	<p>Az áldozat kárpótlása A kedvezmény megvonása önmagunktól (puskázásra önbüntetés) Megtorolják rajta</p>	<p>Kárpótlási követelés (legális vagy illegális) Megtorlás – pl. agresszió Igazolás (Lehúzzák a másikat vagy magukat kiemelik)</p>
<p>Pszichés méltányosság helyreállítása</p> <p>IGAZOLÁS</p>	<p>Csökkenti a vélt hozamot Növeli a vélt befektetést Növeli a másik vélt hozamát Csökkenti a másik vélt hozamát</p>	<p>Igazságos világba vetett hit (Lerner, 1975) Akiknek kárt okoztak megérdemlik, a másik oldal megérdemelte, amit kap. Jost és a rendszerigazolás</p>

Minél 1. **megfelelőbbnek** és 2. minél **kevésbé költségesnek** érez egy kizsákmányoló egy eljárást, annál valószínűbb, hogy azt választja.

Morton Deutsch mindezt a következő kritikákkal illeti

- Az elmélet **nehezen kvantifikálható** – cost/benefit: hogyan lehet ebbe a keretbe szűkíteni a jó vacsorát, a csókot és a beázás költségeit...
- Sokszor nem az történik amit a fenti elméletek bejósolnának – **nem szabályokra mutatnak rá**
- Három új szempont:
 - Szükség van a felek nem stratégiai elemzésére: ToM hiánya – **mindenki magával törődik**, mi van, ha van interakció köztük, netán kooperáció
 - Motivációs feltevések: 1. főleg extrinsic motivációkat kezel, **mi a helyzet az intrinsic motivációkkal?**; 2. a C/B elmélet nem helyez hangsúlyt arra, hogy **hogyan jutalmaznak, csak arra, hogy mennyire**, 3. **teljesítményalapú elosztás vs. egyenlő elosztás és a teljesítmény**
 - Igazságosság fogalma ebben a keretben: beteg gyerek ápolása a családban...

Az igazságos elosztás Deutsch féle felfogása

- Az egyén jólétét befolyásoló feltételek és javak elosztására vonatkozik.
- Így az igazságtalanság vonatkozhat:
 - **Értékekre** – milyen elvek alapján (képesség vs. erőfeszítés)
 - **Szabályokra** – az elvek alapján felállított szabályok megalkotása (hivatkozások száma vagy azok relevanciája egy dolgozat értékelésekor)
 - **A szabályok keresztülvitelére** – erőfeszítés az elv és az abból alkotott szabály, a tanár viszont nem úgy osztályoz
 - **A döntési eljárások igazságtalanságára** – egy diák pl. egyetért az elvvel, a szabállyal és a keresztülvittel, viszont úgy gondolja, hogy azt a diákoknak kellene megalkotniuk

Milyen értékei vannak az igazságosságnak?

- A hozzájárulásnak megfelelően
- Az egyenlőségnek megfelelően
- A szükségleteknek megfelelően
- Az illető potenciális értékének megfelelően
- Az erőfeszítésnek megfelelően
- A versenyre való egyenlő esélyek alapján – egyéni teljesítmény
- Piaci keresletnek és kínálatnak megfelelően
- A közös javak kívánalmának megfelelően
- A kölcsönösség elveit figyelembe véve
- Senki sem kerülhet egy minimum alá

Méltányosság és hatékonyságnövelés

- Deutsch szerint a **méltányosság elve** a következő feltételek mellett lehet hatékonyságnövelő:
 - **Jól meg van határozva** a feladat
 - Azt **megfelelő módon mérik**
 - **A teljesítmény könnyen növelhető** az erőfeszítéssel
 - A jutalomnak valóban van **szubjektív értéke**
 - Az egyén **tudatában van a jutalom és a teljesítmény közti kapcsolatnak**
 - **Nem függ** sem az egyén, sem **a csoport teljesítménye az együttműködéstől**

Deutsch később (2001)

- Justice and Conflict in Conflict Resolution: Theory, Research, and Practice
- Az újabb elméletek többfajta igazságtalanségot különítenek el:
 - Elosztási Igazságosság - Distributive justice
 - Eljárás igazságossága - Procedural justice
 - Igazságérzet - Sense of justice
 - Megtorló igazság - Retributive or reparative justice
 - Az igazságosság kiterjedtsége - Scope of justice

Elosztási igazságosság

- Mind társadalmi, mind interperszonális szinten jelen van – akkor kerül előtérbe, mikor **szűkösek az erőforrások** vagy amikor valami rosszat nem tud mindenki elkerülni.
- Ennek a keretén belül létezik a **méltányossági**, az **egyenlőségi** és a **szükséglet** elve
- A **társadalomtól** (kollektivista vs. individualista) + **kontextustól függ**, hogy melyik kerül előtérbe
- Az igazságosság nemcsak attól függ, hogy a megfelelő elv lett-e kiválasztva, hanem a **komparatív egyensúlytól** – **relatív depriváció** (egyéni és csoportos szinten)
- Azt, hogy kihez hasonlítjuk magunkat lásd társas összehasonlítás...

Az eljárás igazságossága

- Legalább ilyen fontos a legtöbb ember számára, hogy az eljárás, ahogyan elosztják a javakat.
- Ha fair az elosztás, annak fair az eredménye most és a jövőben is az lesz.
- Főleg akkor, amikor nem 100%-ig biztos, hogy ki mit kap/érdemel.
- Ez eredményezi az elköteleződést az autoritások, az intézmények, kormányzatok felé
- Az eljárás magában foglal számos dolgot, amit Deutsch előtte említett, lsd. Szabályok megalkotása és kivitelezése, döntési eljárások igazságossága
 - Pl. a tanár esete: Minek mentén történt egy értékelés? Milyen infók alapján? Kompetens arc gyűjtötte az infókat? Hogyan? Ki az a tanár? Mi a szerepe a tanárnak, a diáknak, más szakértőknek az értékelésben?

Igazságérzet

- Mindig lesznek olyanok, akik **érzékenyebbek az igazságtalanságra**, mitől függ ez?
 - Áldozat vs. károkozó:
 - az elosztó és eljárás igazságosság előnyben vagy hátrány részesíthet egyeseket (akik nincsenek feltétlenül tudatában ennek)
 - **Aki hátrányba került inkább érzi az igazságtalanságot**, jellemzőbb rájuk, hogy kevesebb hatalommal bírnak a másik félnél
 - Azonban lehet büntudata is a károkozónak – disszonancia
 - Az áldozatnak **igazságos világba vetett hit** ronthatja a helyzetét
 - Más **igazolási technikák** viszont morális fölényében erősíthetik meg.

Megtorló igazságosság

- Egy olyan közösségben, ahol **morális normák** állnak fenn, ha valaki megsérti ezeket a normákat, akkor azt helyre kell hozni
- A megtorlás **funkciói**:
 - A morális előírások megszegése gyengíti azok erejét – **megerősítő szerep**, a jövőben nem hággják át...
 - **Katartikus funkció** – miközben büntetik a szabályszegőt
 - **Helyre teszi a szabályszegőt**
 - Valamelyest **kárpótolja az áldozatot**

Az igazságosság kiterjedtsége - társadalmi körülmények

- Ugyanaz, mint a 70-es években...
- Kell egy **kooperatív bázis** - egy közösség, amiben ez létezik
- Ha valaki nem tartozik bele, akkor velük szemben nem kell betartani a szabályokat
- Kérdések:

1. **Milyen társas körülmények vezetnek odáig, hogy kirekesszenek másokat?**

1. **Nehéz életkörülmények** és a **relatív depriváció** megnövekedése (súlyos recesszió, háborúk, munkanélküliség)
2. **Instabil politikai rendszer**, melynek hatalma és szabályai kikezdzhetőek
3. A **felsőbbrendűség kikiáltása**
4. Ahol az **erőszak** számottevően **jelen van**: pl. kollektív emlékezetben, médiában
5. **Gyenge** társas kötelék és **összetartozás** - kevés lehetőség a kooperációra
6. Tekintélyelvű társadalmi intézmények: ahol a nonkonformitást és **az erőszakkal való szembeszegülést a hatalom legátolja**
7. Ahol **nincs a hatalomtól független aktív csoport**, amely az erőszakot figyeli

Az igazságosság kiterjedtsége

- pszichés körülmények

2. Milyen pszichológiai mechanizmusok játszanak közre abban, hogy egy ember valakit kizárjon az igazságosság rádiuszából?

1. **Magasabb morális értékek:** megölni az abortuszt végző orvost, hogy életeket mentsen
2. **A viselkedés átcímkezése:** fizikai bántalmazás - megtanítom neki a leckét
3. Egy tett elkövetéséért vállalt **személyes felelősség elkerülése:** engedelmesség kísérletek
4. Az **áldozat hibáztatása:** terroristákat rejteget - le kellett rohanni az országát!
5. **Érzelmileg leválasztjuk magunkat a helyzetről,** érzéketlenné válunk az emberrel szemben - csövesek a nyugati aluljáróban

Az igazságosság kiterjedtsége - a kirekesztettek

1. Mi határozza meg, hogy mely emberek vagy csoportok kerülnek kirekesztésre?

1. Akiket **fenyegetőnek érzékelünk** - fenyegetheti a vallási értékeinket, a gazdasági jóllétünket, a gazdasági rendet, fizikai épségünket, családjunkat, morális értékeinket, etc.
2. **Volt már megelőzően fenyegetés** - újabb helyzetben könnyebben veszünk fenyegetésnek kétértelmű infókat
3. Általában jellemző, hogy **a target kisebb hatalommal bír**
4. Van számos olyan csoporton **belüli szükséglet**, mely ellenséges külső kapcsolatokat erősít fel:
 1. **Belső probléma**, amit az adott emberre, csoportra (bűnbakra) kennek rá - zsidók II. VH.
 2. **Nemkívánatos jellemző projekciója**: amerikai szépség
 3. **Lazuló csoportkohézió miatt** - külső ellenség megerősíti

